

ГРАМАТИКА. ПУНКТУАЦІЯ

УДК 811.161.2.'366.587

М. І. Калько

ОНТОЛОГІЧНА ОСНОВА ТА ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО ЧАСУ ДІЄСЛІВНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено аналізу наявних у сучасній лінгвістиці інтерпретації когнітивної основи видової семантики та окресленню особливостей категоризації поняттєвої царини внутрішнього часу в семантиці дієслівного масиву сучасної української літературної мови. Синтез основних підходів до визначення онтологічної основи категорій виду й аспектуальності (хронотипного, логічного та асоціативного), використання деяких постулатів загальнофілософського характеру вможливує висунення інтегративного хронотипно-філософського підходу.

Така інтерпретація семантичної основи аспектуальності ґрунтується на визнанні того, що в найбільш загальному сенсі лінгвістична категорія внутрішнього часу корелює з онтологічною категорією часу. «Внутрішній час» дієслівних процесів віддзеркалює найхарактерніші властивості та закономірності об'єктивного часу – послідовність і тривалість як найфундаментальніші категорії, загальновизнаність яких у філософії перевірена століттями, що засвідчує закономірність їхньої лексико-граматичної, а особливо граматичної категоризації, оскільки, як відомо, граматичні концепти фіксують найбільш суттєву частину концептуальної інформації. Отже, цілком умотивоване припущення про те, що «внутрішній час» процесів відображає діалектичну єдність часової тривалості та послідовності явищ позамовної дійсності, позначених дієслівними основами.

Ключові слова: час, внутрішній час, вид, аспектуальність, хронотипно-філософський підхід, термінативність, інтермінативність, аспектуальна ситуація.

Постановка проблеми. Онтологічний фрагмент «час» відображений у нашій свідомості певною концептосферою, яка об'єднує лексичні, лексико-граматичні та граматичні концепти. Найбільш істотну інформацію про час як форму буття матерії концептуалізовано в сучасній українській літературній мові комплексом темпорально орієнтованих семантичних категорій, кожна з яких інтегрує певну сукупність виражальних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан дослідження темпоральних відношень (переважно на матеріалі східнослов'янських мов), що ґрунтується на концепції функціональної граматики О. В. Бондарка, дає змогу зарахувати до полікатегорійного комплексу вираження ідеї часу принаймні шість семантичних категорій та інтегрованих ними функціонально-семантичних полів: темпоральності, аспектуальності, часової локалізованості, таксису [19], часового порядку [6], датування [5], п'ять із яких (виняток – категорія датування) пов'язані з виражальним потенціалом дієслова.

Семантика дієслова «пронизана» часовими значеннями, тісно переплетеними в його категоріях [18, с. 17]. Дієслівні форми є засобами вираження зовнішнього часу як співвіднесеності процесу з моментом мовлення (категорія темпоральності разом із граматичним часом) та внутрішнього часу (категорія аспектуальності разом із граматичним видом), часової синхронності чи послідовності процесів (категорія таксису), пов'язаності процесу з конкретним місцем на часовій осі (категорія часової локалізованості), упорядкованості процесів у часі (категорія часового порядку). Серед

названих категорій лише аспектуальність пронизує всю систему дієслівних форм, маркуючи кожен з них однією з опозиційних ознак виду.

Попри визнання фактів репрезентації аспектуальності й виду на віртуальному рівні мовного знака, проблема когнітивного підґрунтя виду перебуває поки що на маргінесах аспектологічних досліджень, а наявні хронотипні визначення архісемантики аспектуальності, найбільш популярними з яких є «характер перебігу та розподілу дії в часі» О. М. Пешковського [15, с. 105] та «внутрішній час» процесу Г. Гійома [20, с. 47], навряд чи дають чітке уявлення про когнітивну основу аспектуальності загалом та виду зокрібно. Тому встановлення онтологічних категорій, із якими корелюють аспектуальність і вид, належить до **актуального** поля української аспектології. З огляду на це **метою** розвідки є уточнення онтологічної основи граматичної категорії виду та окреслення особливостей категоризації поняттєвої царини внутрішнього часу в семантиці дієслівного масиву сучасної української літературної мови.

Виклад основного матеріалу. Пошук найзагальнішої семантичної ознаки, яка віддзеркалює буттєво пізнану специфіку аспектуальності, має три напрями: хронотипний, логічний та асоціативний. Хронотипна сутність виду, за твердженням Ю. С. Маслова, полягає в тому, що «аспектуальні значення відображають ту чи ту «оцінку», характеристику мовцем позначуваної дієсловом дії з погляду її перебігу та розподілу в часі, але безвідносно до моменту мовлення» [11, с. 8]. Більш заглиблена в онтологію виду інтерпретація Є. А. Реферовської, що ґрунтується на ідеї «внутрішнього часу» Г. Гійома: «Дієслово, що служить для вираження дії..., породжує у свідомості людини уявлення про час, потрібний для здійснення названої дії, бо будь-яка дія, якою б тривалою чи короткою вона не була, містить у собі якусь кількість «оперативного» часу... Такий «час» дії є невід'ємною рисою її природи, рисою, доконче їй властивою, і являє собою її «внутрішній» час» [17, с. 91].

Логічні інтерпретації архісемантики виду здебільшого акцентують увагу на вираженні опозиції наявного та нового позамовного стану речей. Це протиставлення «наявна ситуація – виникнення нової ситуації» О. В. Бондарка [6, с. 138] «одна ситуація – зміна ситуацій» (т. з. «формула Барентсена – Шатуновського») [3, с. 33], «ситуація, що триває в часі, – виникнення нового стану» О. В. Падучевої [14, с. 90], «початок існування – існування в кожен із низки послідовних моментів» М. Я. Гловинської [7, с. 107] тощо.

Найбільш яскраві асоціативні інтерпретації онтологічної сутності виду – метафора святкового параду О. В. Ісаченка, кінематографічна метафора А. А. Залізняка, метафора годинника Г. О. Золотової. «Виражаючи процес за допомогою форм недоконаного виду, – зауважує О. В. Ісаченко, – мовець нібито перебуває в потоці самого процесу. Він не бачить ні його початку, ні його кінця, і, отже, не може виразити цей процес як зімкнуту, цілісну подію. Погляд мовця можна тут порівняти з кутом зору учасника першотравневого параду. Цей учасник рухається з натовпом, він не бачить ні початку, ні кінця процесії. Виражаючи ж процес формами доконаного виду..., мовець стоїть поза процесом, позначеним дієслівною формою: отже, він охоплює поглядом процес як єдине ціле. Погляд мовця в цьому разі нагадує погляд осіб, що стоять під час першотравневого параду на трибуні: вони бачать і початок, і кінець процесії, а тому парад справляє на них цілісне враження» [10, с. 132–133]. За інтерпретацією А. А. Залізняка, «доконаний вид з'являється тоді, коли фрагмент «фільму» має хоча б один монтажний стик» [8, с. 35]. Оригінальна також інтерпретація виду Г. О. Золотовою: «Доконаний вид означає, що погляд мовця перетинає лінію процесу перпендикулярно, фіксуючи «вихоплений» свідомістю стан справ: або вичерпаний (*побудував будинок, знайшов, зник*), або такий, що триває (*постарів, підпис*), або дію, яку витісняє, змінює інша дія на тій самій лінії часу (*повернув ключ, відчинив двері, вийшов*). В останньому випадку, аористивному, «погляд» можна порівняти із хвилиною стрілкою, яка фіксує перетин кругообігу часу рисочками на циферблаті, нібито не помічаючи проміжку, хоч реально процес руху й відбувається між рисочками» [9, с. 26].

Об'єднання наявних напрямів і використання деяких постулатів загальнофілософського характеру вможливує висунення інтегративного хронотипно-філософського підходу, основними положеннями якого є:

1. Спосіб концептуалізації дійсності, на якому ґрунтується українська аспектуальна система, можна схарактеризувати через установлення кореляції семантичної категорії аспектуальності та її граматичного осердя – категорії виду з певними логіко-філософськими категоріями, що відображають закономірності облаштування позамовної дійсності.

2. У найбільш загальному сенсі лінгвістична категорія внутрішнього часу корелює з онтологічною категорією часу. А отже, «внутрішній час» дієслівних процесів віддзеркалює найхарактерніші властивості та закономірності об'єктивного часу, породженого відображенням у свідомості діалектики тривалості процесів і послідовності явищ: «Час – форма буття матерії, що виражає послідовність існування речей і подій та тривалість їхнього існування» [2, с. 117]. Послідовність і тривалість – найфундаментальніші категорії, загальновизнаність яких у філософії перевірена століттями, що засвідчує закономірність їхньої лексико-граматичної, а особливо граматичної категоризації, оскільки, як відомо, граматичні концепти фіксують найбільш суттєву частину концептуальної інформації [4, с. 45]. Отже, цілком умотивоване припущення про те, що «внутрішній час» процесів відображає діалектичну єдність часової тривалості та послідовності явищ позамовної дійсності, позначених дієслівними основами.

3. Тривалість та послідовність – хронотипні вияви діалектики загальніших категорій – стійкості (збереження) та змінності, яка виражена через взаємозв'язок понять стану, процесу та події. Стан матеріальної системи – це деяка сукупність її властивостей, характеристик, ознак у межах установленної якості (без змін міри цієї якості). Подія – зміна стану системи, перехід, «стрибок» від одного стану до іншого, зумовлені зміною міри якості. Процес – це певні динамічні зміни стану, що відбуваються або ж у межах міри якості, або ж призводять до її зміни, тобто події: у такому разі подія є елементом процесу [13, с. 2–4]. Отже, онтологічно вагомими для аспектуальності є категорії статуальності, процесуальності й евентуальності. З погляду аспектології, категорійну ознаку дієслова можна інтерпретувати як діалектичну єдність переддії (наявного стану), власне дії (процесу) і події (зміни наявного стану на новий). Онтологічна категорія часу як континуум тривалості та послідовності, переломлена крізь призму цієї триєдності, і породжує «внутрішній час», або «внутрішньочасовий контур», передусім статуального, процесуального й евентуального характеру, мовна конкретизація та репрезентація якого пов'язана з аспектуальною класифікацією характерів дії, або аспектуальних класів.

Спираючись на загальноприйняте трактування дієслівного значення як згорнутої ситуації, вважаємо цілком коректною лінгвістичну інтерпретацію загальнофілософської діалектики стану, процесу і події як діалектики процесної (процесуальної або статуальної) та подійної (евентуальної) ситуацій, відповідно, як однієї ситуації та зміни ситуацій, що і становить онтологічну сутність аспектуальності та виду.

4. Кожний проміжок часу пов'язаний із якимось процесом, без такого зв'язку він не був би сприйнятий узагалі, оскільки «ми ніколи не вимірюємо «чистий час», але завжди процеси» [16, с. 135]. Будь-який вимір проміжку часу є, по суті, виміром інтервалу між двома подіями [12, с. 62]. Інтервал часу – це множина моментів, що тривають між двома різними моментами [1, с. 110]. Момент часу становить структурну одиницю його перебігу, відзначену мінімальною тривалістю [2, с. 81]. Отже, часовий перебіг детермінує діалектика моментів часу та часових інтервалів, яка крізь призму аспектуальності може бути інтерпретованою як можливість двох поглядів спостерігача: на один із моментів міжподійного інтервалу, у межах якого триває процесна ситуація, чи на момент подійної ситуації.

5. Когнітивне підґрунтя української аспектуальної системи найзагальніше можна визначити як діалектику тривалості часових інтервалів процесних ситуацій та послідовності моментів подійних ситуацій. Ця найбільш суттєва частина концептуальної

інформації про онтологічний час зафіксована в граматичній системі української мови за допомогою категорії дієслівного виду. Поняттєва зона «внутрішній час», що ґрунтується на згаданих вище властивостях об'єктивного часу, відкриває для мовця можливість подвійного погляду на позначуваний дієсловом факт – як на процесну чи подійну ситуацію. Можливість таких двох оцінок об'єктивовано й зафіксовано в мові як видову опозицію недоконаного та доконаного виду, що пронизує всю систему дієслова.

Грамматичний концепт виду має досить складну структуру, що спричинено передовсім його тісними зв'язками з поняттєвою зоною термінативності, яка є когнітивною основою видової корелятивності чи некорелятивності дієслівної семантики, оскільки детермінована відображеними свідомістю об'єктивними відмінностями між явищами позамовної дійсності.

Якщо системне протиставлення будь-якого дієслова недоконаного виду будь-якому іншому дієслову доконаного виду стосується відображення «поверхневих», найближчих ознак онтологічного часу – тривалості та послідовності, то протиставлення опозиційних дієслів – суто видових партнерів віддзеркалює «глибинний» зв'язок між співвідносними онтологічними явищами – їхню часову детермінованість. Категорія термінативності – своєрідний «тестер» дієслівної семантики на можливість чи неможливість належати до сфери суто видового партнерства.

Серед наявних спроб розмежування класів позамовних ситуацій, із якими співвіднесено розподіл дієслів на термінативні й інтермінативні, найбільш відповідною реальному станові речей є, на нашу думку, інтерпретація А. Барентсена [3, с. 11–16], крізь призму якої діалектику відображення у свідомості та мовного вираження екстралінгвальних ситуацій, релевантних для аспектуальної системи українського дієслова, можна подати у вигляді десяти положень:

1. Усі позамовні ситуації (клас Е) поділяємо на два підкласи: E tel (цільові, або термінативні): «свіча горить 2 та E atel (нецільові, або інтермінативні): «свіча лежить на столі».

2. E tel за своєю природою в певний момент обов'язково закінчуються. Їхня внутрішня межа (TERM) зумовлена самим характером E: «свіча згорає, коли вичерпано матеріал, із якого вона виготовлена». Але кінець E tel може бути зумовленим не самим характером E, а впливом певних зовнішніх чинників: у цьому разі перед нами – не TERM, а FIN: «свічу задуло вітром».

3. Якщо E tel може мати завершення як TERM, так і FIN, то E atel, якщо вже завершується, то тільки FIN-ом: ситуація «свіча лежить на столі» завершується, коли свічу знімають зі столу. E atel не можна собі уявити як причину переходу від однієї ситуації до іншої. Отже, з логіки А. Берентсена впливає наявність причинно-наслідкового зв'язку між E tel і TERM, а також його відсутність між E tel і FIN, E atel і FIN. Ґрунтуючись на окреслених відмінностях між наведеними вище екстралінгвістичними явищами, можна встановити аспектуально вагомі для системи української літературної мови таксонімічні класи.

4. E tel (TERM): IMPERF – термінативна процесна ситуація, пов'язана з вираженням предиката корелятивним дієсловом недоконаного виду, напр.: *Всі в хаті сплять. Я в ідальні на канаті, бо в діточому покої мурували піч* (Б. Лепкий).

5. E atel: IMPERF – інтермінативна процесна ситуація, пов'язана з вираженням предиката некорелятивним дієсловом недоконаного виду, напр.: *Двори стоять у хуртовині айстр. Яка розсева й синя хуртовина!* (Л. Костенко).

6. (E tel) TERM: PERF – термінативна подійна ситуація, генетично мотивована термінативною процесною і пов'язана з вираженням предиката корелятивним дієсловом доконаного виду, напр.: *З гуркотом кинула дрова біля печі й заходилась варити обід. В школу йти на другу зміну – встигне зварити і борці, і узвар з лежалих лісових ґруш* (О. Донченко).

7. (E tel) TERM: IMPERF – термінативна подійна ситуація, генетично мотивована термінативною граничною процесною і пов'язана з вираженням предиката корелятивною

формою недоконаного виду, напр.: *Статуя хитається і враз із п'єдесталом падає додолу* (Леся Українка).

8. (E tel) FIN: PERF – інтермінативна подійна ситуація, генетично мотивована термінативною процесною і пов'язана з вираженням предиката некорелятивним дієсловом доконаного виду, напр.: *Нарешті відкрав світло, вирішив **почитати** Жака Деріду. Перебуваючи в черговому життєвому тутику, він завжди читав Граматологію. Відкривав грубий том на будь-якій сторінці і читав, читав...* (Є. Кононенко).

9. (E atel) FIN: PERF – інтермінативна подійна ситуація, генетично мотивована інтермінативною процесною і пов'язана з вираженням предиката некорелятивним дієсловом доконаного виду, напр.: – *Може, через хворобу вас все ж таки залишать тут. – Ні, – відрубав Шевченко... – **Потрусить** трохи і минеться* (З. Тулуб).

10. FIN: PERF – інтермінативна подійна ситуація, генетично немотивована і пов'язана з вираженням предиката некорелятивним дієсловом доконаного виду, напр.: – *Я не поїду додому, на візника не сяду, – дівчинка **схаменулася** і замовкла* (Ю. Яновський).

Внутрішній час позамовних явищ, позначених дієслівними формами, пов'язаний не так із самими процесами, як із субстанційними елементами об'єктивної ситуації, адже перебуває в русі не сам час, рухаються речі в часі, виникаючи, змінюючись, зникаючи, зазнаючи переходу від одного стану до іншого. Тому реалізація концептуальних характеристик термінативності vs інтермінативності узалежнена субкатегорійними характеристиками предиката й аргументних позицій.

Найбільш сприятливим середовищем реалізації термінативних ситуацій є сфера акціональності. Її наповнюють дієслова, що виражають здійснення суб'єктом-агентом конкретної умисної дії, спрямованої на конкретний об'єкт-пацієнт, і досягнення певної його видозміни. Адже ознаки термінативної ситуації оптимальні для реалізації семантики акціональних дієслів, що мають такі концептуальні характеристики: 1) орієнтованість на певний тип суб'єкта, активність (використання суб'єктом власної енергії для виконання дії), волітивність (наявність у суб'єкта наміру для здійснення певної дії), контрольованість (здатність контролювати процес реалізації свого наміру, тобто отримання передбачуваного результату); 2) орієнтованість на певний тип об'єкта і конкретно-результативний вплив (за умови досягнення певної видозміни об'єкта) [4, с. 102–103].

Контекстуальне порушення зазначених характеристик акціональності неодмінно призводить до зміни термінативної ситуації на інтермінативну. Так, наявність ознаки конкретно-результативного впливу є важливим контекстуальним фоном реалізації термінативної характеристики (1). Відсутність такої ознаки веде до погашення семи термінативності (2). Визначальний для структури термінативної ситуації і ступінь узагальнення семантики об'єкта в конкретному висловленні. При суб'єкті зі значенням особи та імплікованому об'єкті з узагальненим значенням «будь-що» функціонують лише предикатні знаки дій, які передбачають здатність чи нездатність свого виконання та можуть бути здійснені добре чи погано. Зсув семантики від конкретної до потенційної дії призводить і до зміни термінативної ситуації на інтермінативну (3).

(1) *І порося **рохкає** в хліві, значить, **ще не кололи, заколють** увечері, проти ночі* (Є. Гуцало).

(2) *...голка не дуже слухалася, **колола** нею собі пальці, але їй не боліло* (Б. Харчук).

(3) *Марічка **вміє робити все, що і її однолітки, навчається в звичайній школі, чудово малює та співає*** (З газети).

Якщо для вираження термінативних ситуацій прототипними є акціональні предикати, то зона інтермінативності корелює із зоною неакціональності, яку наповнюють предикати процесу, властивості, стану, відношення. Неакціональні дієслова більшою чи меншою мірою віддалені від прототипного ядра, концептуалізуючи події довкілля як процеси (що не залежать від волі суб'єкта), властивості (характеристики суб'єкта за притаманними йому діями і вчинками), стани (психічні й емоційні стани, фізичні та розумові здібності тощо) та відношення (різні типи логічних реляцій: тотожності, різниці,

відповідності, партитивності тощо, які встановлює мовець між тими чи тими об'єктами матеріального світу).

Залежність структури аспектуальної ситуації від лексико-граматичної категоризації дієслівного предиката підтверджує системне співвіднесення розмежування термінативних та інтермінативних ситуацій із семантичною диференціацією предикатів, напр.: термінативність – дія // інтермінативність – процес (4), стан (5), відношення (6):

(4) *Самгатов не поспішає. З особливим вдовolenням бурунить ногами воду, розсікає її, тішиться білосніжною піною, що закипає довкола литок* (Ю. Збанацький) // *Інколи йому снилося море,.. море клекотіло, бурунило, а він, лячно озирваючись на всі боки божевільні, картав себе в думці за анархізм* (М. Хвильовий).

(5) *Били, викручували руки, ножами різали, а хлопці мовчали...* (А. Хижняк) // *Тільки після того мені признався: місяця, каже, мамо, нема на мені такого, щоб не боліло, всього мене викручує* (О. Гончар).

(6) *Один за одним почали виходити й вої. Чому ж вони, вийшовши на берег, не кидаються до своїх рідних і близьких, а стоять мовчазні й замислені?* (С. Скляренко) // *Я використав вікно убиральні, яке дуже доречно виходило на дах сусіда, звідки без труднощів можна потрапити куди слід* (У. Самчук).

Висновки. Дослідження аспектуальної системи сучасної української літературної мови не може бути повним без урахування когнітивного підґрунтя видової семантики, оскільки аспектуальність нерозривно пов'язана з категоризацією основних властивостей об'єктивного часу (передусім тривалості та послідовності), які спираються на не менш фундаментальні категорії стану і події, стійкості і змінності, буття і становлення. Інтеграція функціонального та когнітивного підходів у царині аспектології відкриває **перспективи** наблизитися до розв'язання цілої низки суперечливих проблем теорії виду.

Список використаної літератури

1. Аугустынек З. Лейбницово определение времени / З. Аугустынек // Вопросы философии. – 1973. – № 5. – С. 109–121.
2. Аскин Я. Ф. Проблема времени: Ее философское истолкование / Я. Ф. Аскин. – М.: Мысль, 1966. – 200 с.
3. Барентсен А. А. К описанию семантики категорий «вид» и «время». На материале современного русского литературного языка / А. А. Барентсен // Tijdschrift voor Slavische Taalen Letterkunde. – 1973. – № 2. – С. 5–32.
4. Болдырев Н. Н. Категориальное значение глагола: Системный и функциональный аспекты: [монография] / Н. Н. Болдырев. – СПб.: Изд-во РГПУ имени А. И. Герцена, 1994. – 172 с.
5. Бондар О. І. Система і структура функціонально-семантичних полів темпоральності в сучасній українській літературній мові: функціонально-ономасіологічний аспект: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.01 / Бондар Олександр Іванович. – К., 1998. – 369 с.
6. Бондарко А. В. Проблемы грамматической семантики и русской аспектологии / А. В. Бондарко. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. – 220 с.
7. Гловинская М. Я. Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола / М. Я. Гловинская. – М.: Наука, 1982. – 155 с.
8. Зализняк Анна А. Введение в русскую аспектологию / Анна А. Зализняк, А. Д. Шмелев. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 226 с. – (Studia Philologica).
9. Золотова Г. А. Категории времени и вида с точки зрения текста / Г. А. Золотова // Вопросы языкознания. – 2002. – № 3. – С. 8–29.
10. Исаченко А. В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким: морфология II / А. В. Исаченко. – Братислава: Изд-во Словацкой АН, 1960. – 579 с.
11. Маслов Ю. С. К основаниям сопоставительной аспектологии / Ю. С. Маслов // Вопросы сопоставительной аспектологии. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. – С. 4–44.
12. Мостепаненко А. М. Пространство и время в макро-, мега- и микромире / А. М. Мостепаненко. – М.: Изд-во полит. л-ры, 1974. – 240 с.

13. Онищенко В. Д. О философском статусе понятий состояния и события : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.08 «Философия науки и техники» / В. Д. Онищенко. – К., 1977. – 24 с.
14. Падучева Е. В. Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Е. В. Падучева. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 463 с.
15. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
16. Рейхенбах Г. Философия пространства и времени / Г. Рейхенбах ; [пер с англ. Л. В. Яковенко]. – М. : Прогресс, 1985. – 344 с.
17. Реферовская Е. А. Аспектуальные значения французского глагола / Е. А. Реферовская // Теория грамматического значения и аспектологические исследования / [отв. ред. А. В. Бондарко]. – Л. : Наука, 1984. – С. 91–109.
18. Соколова С. О. Час та його відображення в граматичних категоріях дієслова / С. О. Соколова // Мовознавство. – 1995. – № 4–5. – С. 11–17.
19. Теория функциональной грамматики : Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / [под ред. А. В. Бондарко и др.]. – Л. : Наука, 1987. – 347 с.
20. Guillaum G. Temps et verbe / G. Guillaum. – Paris, 1962. – 246 p.

Одержано редакцією 14.03.14

Прийнято до публікації 16.03.14

Н. И. Калько

Онтологическая основа и особенности категоризации внутреннего времени глагольных процессов в современном украинском языке

Статья посвящена анализу имеющихся в современной лингвистике интерпретаций когнитивной основы видовой семантики и определению особенностей категоризации понятийной сферы внутреннего времени в семантике глаголов современного украинского литературного языка. Синтез основных подходов к определению онтологической основы категории вида и аспектуальности (хронотипного, логического и ассоциативного), использование некоторых постулатов общепhilosophического характера делает возможным применение интегративного хронотипно-philosophического подхода.

Подобная интерпретация семантической основы аспектуальности основывается на признании того, что в самом общем смысле лингвистическая категория внутреннего времени соотносится с онтологической категорией времени. А значит, «внутреннее время» глагольных процессов отражает характерные свойства и закономерности объективного времени – последовательность и продолжительность как фундаментальные категории, общепризнанность которых в философии проверена веками, что удостоверяет закономерность их лексико-грамматической, а особенно грамматической категоризации, поскольку, как известно, грамматические концепты фиксируют наиболее существенную часть концептуальной информации. Вполне мотивированным есть предположение о том, что «внутреннее время» процессов отражает диалектическое единство временной продолжительности и последовательности явлений внеязыковой действительности, обозначенных глагольными основами.

Ключевые слова: время, внутреннее время, вид, аспектуальность, хронотипно-philosophический подход, терминативность, интерминативность, аспектуальная ситуация.

M. I. Kal'ko

Ontology basis and category features of the inner tense in modern Ukrainian verb

The article deals with analyzing today's linguistic interpretations of the aspectual semantics cognitive basis and with determining the category features in the inner tense notional field of the modern Ukrainian verb. Synthesis in the main approaches towards formulating the main rules for ontology basis of aspect and aspectual features (chronotypical, logical) combined with an associative usage of some general philosophical postulates enables the creation of an integrative chronotypical philosophical approach.

The aspectual semantics interpretation is based on the statement that generally the linguistic category of inner tense correlates with an ontology category of time. Thus the verb "inner tense" reflects the most characteristic properties and traits of the time proper – sequence and continuity as main features being long adopted in philosophy and as well being perfectly supported by their lexical-

grammatical and particularly grammatical features as grammar processes are known to reflect the most essential part of the conceptual information. It would be natural to suppose the “inner tense” of the verb processes to mirror the dialectal unity of chronotypical continuity and sequence of the supra-linguistic phenomena being marked by the verb meanings.

Key words: *tense, inner tense, aspect, aspectuality, chronotypical philosophical approach, terminative/interminative features, aspectual situation.*

УДК 811.111'37'367.7

С. В. Когут

ПРИСЛІВНИКОВІ АУГМЕНТАТИВИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто специфіку прислівникових аугментативів крізь призму існуючих класифікацій прислівників у сучасній англійській мові. Установлено, що інваріантну сему збільшуваності передають не всі класи прислівників. Проведене дослідження засвідчило, що найбільш репрезентативними виразниками аугментативності є так звані емфасайзери (напр., indeed, really, definitely), максимайзери (absolutely, altogether, completely, entirely, extremely тощо) та бустери (badly, bitterly, deeply, enormously тощо), компонентна структура яких містить головний маркер аугментативності, тобто архісему ‘більше ніж’. Доведено, що перераховані класи прислівників знаходять безпосереднє відображення на шкалі, а тому переважно динамічні за своєю суттю. Як правило, найбільшу динаміку демонструють максимайзери, адже позначають крайню верхню точку шкали та вказують на граничний ступінь розгортання певної ситуації, наявності чи відсутності певних характеристик. У розмовній мові виявлено специфічне використання прийому редуплікації прикметників, контактне подвоєння яких за семантикою ідентичне вживанню словосполучень прислівника зі семою збільшуваності (найчастіше – бустера) та прикметника. Саме особливості сполучуваності прислівників та прикметників можна розглядати як перспективу подальших досліджень автора.

Ключові слова: *функціонально-семантичний простір аугментативності, прислівникові аугментативи, емфасайзери, максимайзери, бустери, редуплікація.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження прислівників як ключових виразників семантики градування має давню історію в англійському мовознавстві. Особливо ретельно розроблені класифікації цих лексичних одиниць, зокрема в працях Д. Болінджера [5], Д. Аллертонна [4], Х. Петерса [12], підкреслені їхні скалярні характеристики [7; 9, с. 111–117] та неоднорідність прислівників як частини мови [8, с. 71]. Відтак, зважаючи на відносно високу репрезентативність прислівників зі значенням збільшуваності серед загальної кількості аугментативів, вважаємо перспективним з'ясування місця прислівників із домінантною або другорядною семою аугментативності в розроблених типологіях прислівникових лексем.

Постановка проблеми. Аугментативність – відносно нове поняття в англістиці, тому в мовознавчих студіях висвітлено лише його окремі аспекти, які переважно стосуються виражального потенціалу морфем зі вказаною семою, дієслівних аугментативів, фразеологічних одиниць із аугментативним компонентом тощо.

Неоднозначність феномену аугментативності відображено в численних дефініціях. У широкому розумінні аугментативи – це слова зі значенням збільшення, які нерідко передають відтінки негативної оцінки, а саме згрубілості та зневажливості [2, с. 47]. Тракування аугментативності великою мірою зумовлене специфікою мови, яку досліджують. Так, у слов'янських і романських мовах значення збільшуваності передають здебільшого морфологічними засобами. У германських мовах, зокрема англійській, переважає лексичне вираження семи збільшуваності. Відтак на основі проведеного дослідження можемо дещо уточнити визначення аугментативів, подане вище. На нашу